

1.1. საბანკო საქმიანობის ჩამოყალიბების ისტორიული მიმოსილვა

ბანკები თანამედროვე ეკონომიკისა და საზოგადოების ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია. ისინი იმყოფებიან ეკონომიკის „შუაგულში“ და როგორც სისხლძარღვოვანი სისტემა, უზრუნველყოფენ კავშირს ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის. ბანკები არიან არა რომელიმე ეკონომიკური რეგიონის ან ქვეყნის მახასიათებელი, მათ საქმიანობის სფეროს არ გააჩნია გეოგრაფიული ან ეროვნული საზღვრები, ბანკები – ესაა უმნიშვნელოვანესი რესურსებისა და ფინანსური ძალის მქონე ყოვლისმომცველი მოვლენა. ძირითადად, სწორედ ბანკების მეშვეობით ხორციელდება რესურსების გადანაწილება დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მქონე სუბიექტებიდან იმ სუბიექტებისაკენ, რომლებიც მათ საჭიროებენ მოცემულ მომენტში. სამწუხაროდ, დღესაც კი ჩვენს ქვეყანაში ყველა ეკონომიკური სუბიექტის მიერ ბოლომდე არაა გაცნობიერებული ის როლი, რომელსაც უნდა ასრულებდეს საბანკო სისტემა ეკონომიკურ სისტემაში.

ზუსტი ინფორმაცია ბანკების წარმოშობაზე, პირველი ბანკის შექმნაზე ან პირველ საბანკო ოპერაციებზე ისტორიას არ შემოუნახავს, თუმცა, გარკვეული დასკვნების გამოტანა ძველ წყაროებზე დაყრდნობით მაინც შესაძლებელია. ამ ექსკურსისათვის მნიშვნელოვანია, გავიხსენოთ საინტერესო ცნობები ფულის იმ ეკვივალენტის შესახებ ძველი ერების ისტორიიდან, რომელთა როლშიც გვევლინებოდა შინაური ცხოველები, მარცვლეული, შალი, ნიჟარები, ქურქი, და ა.შ., მაგრამ აქედან შესაძლებელია დავასკვნათ მხოლოდ უძველესი ფულადი მიმოქცევის და არა იმის შესახებ, თუ როგორი იყო ამ დროს ჩანასახოვანი საკრედიტო ინსტიტუტების თუ მექანიზმების როლი. უფრო მეტიც, ისტორიაში ბანკების წარმოშობის პერიოდი ძალიან ბუნდოვანია და სპეციალისტების კამათის საგანს წარმოადგენს.

ზოგიერთი მათგანის შეხედულებით, ბანკები წარმოიშვა ფეოდალიზმის ეპოქაში ან „ცოტათი“ ადრე, ანტიკურ ხანაში, როცა გაჩნდა აუცილებლობა ბანკების ისეთი ფუნქციებისა, როგორებიცაა – შუამავლობა და გადახდების განხორციელება, თუმცა, ისიც ცხადია, რომ შუამავლობისა და გადახდების აუცილებლობა ბევრად ადრეც არსებობდა. მეორე შეხედულებით, ბანკები წარმოიშვა საბანკო სახლების სახით მანუფაქტურული კაპიტალიზმის ეპოქაში **XIV-XV** საუკუნის ცალკეულ იტალიურ ქალაქებში (ვენეცია, გენუა) და მევახშეებისგან განსხვავებით, ისინი ახდენდნენ სამრეწველო და კაპიტალისტების დაკრედიტებას „ზომიერ ფასად“. სხვების აზრით, ბანკების წარმოშობა დაკავშირებულია არა სასაქონლო მეურნეობის სხვადასხვა ეტაპზე ფულად-სასაქონლო ურთიერთობის განვითარებასთან, არამედ იმ პერიოდთან, როცა „აუცილებელი გახდა“ ჩახლართული ფულადი მიმოქცევის დამარეგულირებელი სპეციალური დაწესებულებების ქსელის არსებობა, ანუ საუბარია კაპიტალიზმის განვითარების გვიან პერიოდზე.

როგორც ვხედავთ, ცალკეულ მეცნიერთა მოსაზრებები ბანკების წარმოშობაზე რამდენიმე ათასწლეულის დიაპაზონში მერყეობს და ამის მთავარი მიზეზია შეხედულება ზოგადად ბანკის ფუნქციებსა და იმაზე, თუ რომელი და რამდენი ფუნქციის შესრულებაა „საკმარისი“, რათა საკრედიტო ინსტიტუტს ან საკრედიტო ურთიერთობის მექანიზმს ეწოდოს ბანკი.

გამომდინარე იქიდან, რომ ძნელია ასეთი მკაფიო ხაზის გავლება, ალბათ, უფრო მართებული იქნება ბანკების წარმოშობის პერიოდების შესახებ არსებული შეხედულებების შეჯერებით გამოვყოთ ბანკების, უფრო სწორად – საბანკო პრაქტიკის, განვითარების 5 ეტაპი:

- 1) საბანკო პრაქტიკის ჩასახვიდან ანტიკურ პერიოდამდე (საბანკო პრაქტიკის სათავეები);
- 2) ანტიკური ხანიდან პირველი საბანკო დანესებულების შექმნამდე (ანტიკური ხანიდან **XII** საუკუნემდე);
- 3) ჟირო-ბანკების, ანუ საზოგადოებრივი ბანკების ხანა (**XIII-XVII** საუკუნეები);
- 4) ბანკების მიერ მსოფლიოს „დაპყრობა“ (**XVIII** საუკუნე);
- 5) თანამედროვე ბანკინგი (**XIX** საუკუნიდან დღემდე).

განვიხილოთ თითოეული ეტაპი, რაც, ალბათ, შედარებით მკაფიოს გახდის საბანკო პრაქტიკის წარმოშობის შესახებ არსებულ ბუნდოვან სურათს.

პირველი ეტაპი: საბანკო პრაქტიკის ჩასახვიდან ანტიკურ პერიოდამდე

გამომდინარე იქიდან, რომ გაჩნდა საზოგადოებრივი მოთხოვნა, ადამიანები უძველესი ხანიდან იყვნენ დაკავებულნი საშუამავლო საქმიანობით, რაც უმთავრესად გამოიხატებოდა მონეტების ბრუნვასთან დაკავშირებულ ურთიერთგადახდებით, ეს ადამიანები იყვნენ ზარაფები – ფულით მოვაჭრეები. რა თქმა უნდა, ბანკი, ამ სიტყვის დღევანდელი მნიშვნელობით, იმ დროისათვის არ არსებობდა. მეტად რთულია დავადგინოთ, ვინ იყო „პირველი ბანკირი“ და სად მოღვაწეობდა იგი, თუმცა, ისტორიული წყაროებით ცნობილია, რომ ჩვენს ნელთალრიცხვამდე 2 300 წლის წინ ქალდეველებთან არსებობდა სავაჭრო ამხანაგობები, რომლებიც გასცემდნენ სესხებს. არსებობს წყაროები, რომელთა მიხედვით, ძველ ჩინეთში ჩვენს ნელთალრიცხვამდე 2 000 წლის წინ არსებობდა საჩეკო მიმოქცევა.

უძველეს ცივილიზაციებში საკრედიტო ურთიერთობის საფუძველი მევახშეობა იყო, ამიტომ სასესხო ოპერაციები ფორმდებოდა იურიდიული ნორმების განსაკუთრებული დაცვით. სესხის პირობები იყო ძალიან მკაცრი და, შესაბამისად, ძალიან მაღალი იყო სავალო ვალდებულების ხარისხიც. ასეთი იურიდიული ნორმებისა და რეგულაციის კარგი მაგალითია ჩვენს ნელთალრიცხვამდე **XVIII** საუკუნის მეფე ჰამურაბის კანონები.

უძველესი ცივილიზაციებიდან საბანკო პრაქტიკაში ყველაზე წინ ძველი ბაბილონელები წავიდნენ. უკვე ჩვენს ნელთალრიცხვამდე **VI** საუკუნეში არსებობდნენ „ბანკირები“, რომელთა მიერ ჩატარებული ოპერაციების ჩამონათვალი, მართლაც, შთამბეჭდავია. იმ ეპოქის ბაბილონში განსაკუთრებულად წარმატებულად ითვლებოდა საბანკო სახლი „იგიბი“. იგი გასცემდა სესხებს, რომლებზეც ხდებოდა არა პროცენტის გადახდა, არამედ მოწეული მოსავალის ნაწილის დათმობა, სესხები ასევე გაიცემოდა ხელწერილის ან გირაოს უზრუნველყოფით. ისინი ახორციელებდნენ ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებულ საკომისიო ოპერაციებს, ახორციელებდნენ გადახდებს კლიენტის ანგარიშიდან, ყიდულობდნენ და ყიდდნენ მიწის ნაკვეთებს. ბანკირები ასევე გვევლინებოდნენ თავდებების როლში, კონსულტაციას უწევდნენ კლიენტებს და აწარმოებდნენ სატრასტო ოპერაციებს კლიენტების სახელით. რაც ყველაზე საინტერესოა, ბაბილონელი ბანკირების მიერ ხდებოდა პროცენტიანი ანაბრების მიღება.

ამ პერიოდში ასეთი სავაჭრო სახლების როლი მაინც შედარებით ნაკლებია, ვინაიდან უმნიშვნელოვანესი იყო საკულტო ტაძრების, როგორც ფინანსური მეურნეობის ორგანიზატორთა, როლი. ქონების, სიმდიდრის, ფულის შენახვის საუკეთესო ადგილად საკულტო ნაგებობები, ტაძრები, ხოლო ფინანსისტებად – ქურუმები იქცნენ. ეს განპირობებული იყო ტაძრების მიმართ სახელმწიფო-სა და საზოგადოების მხრიდან საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ნდობით. შედარებითი სტაბილურობა და მათდამი ნდობა უზრუნველყოფდა ტაძრების მიერ ფულადი ოპერაციების განვითარებას. ტაძრებმა თანდათან, საზოგადოების მხრიდან მოთხოვნის ზრდის შესაბამისად, დაიწყეს იმ დროისათვის სრული საბანკო სერვისის განხორციელება – საშემნახველო, საკასო, საანგარიშსწორებო, გაცვლითი, სააღრიცხვო და საკრედიტო. მსესხებლის როლში ხშირად სახელმწიფო გამოდიოდა. ამასთან ერთად, ყოველივე ეს სადაზღვევო ფუნქციასაც ატარებდა. სახელმწიფო განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული საქმის ასეთი ვითარებით და ხელს უწყობდა მას.

ჩვენამდე მოღწეული ცნობებით, ამ მიმართულებით მნიშვნელოვნად წინ წავიდნენ ძველი ბერძნები. ბერძნულმა ტაძრებმა თანდათან უზარმაზარი ქონება დააგროვეს მათ ხელში არსებული მიწებიდან მიღებული შემოსავლებით, შემოწირულობებით, ასევე მაღალი პროცენტით გაცემული კრედიტებიდან მიღებული შემოსავლებით, რაც მევახშეობა უფრო იყო, ვიდრე საბანკო დაკრედიტება. ხშირად, გაცემული სესხის დაუბრუნებლობის შემთხვევაში, მსესხებლის ქონება ტაძრის საკუთრებაში გადადიოდა. გარდა ამისა, ოპერაციების განსხვავებულ სახეს წარმოადგენდა ანაბრების მოზიდვა (უფრო სწორად, საშემნახველო საქმე), რაც, ძირითადად, უსაფრთხოების უზრუნველყოფით იყო განპირობებული და ტაძრები ამაშიც გარკვეულ შემოსავალს იღებდნენ.

საბანკო პრაქტიკა იმდენად თვალსაჩინო გახდა, რომ მიიპყრო საქმიანი ადამიანების ყურადღება და ასეთი ინდივიდების რაოდენობა მნიშვნელოვნად იზრდებოდა. თუმცა, პირველი ათენელი ბანკირების – „ტრაპეზიტების“ (ბერძნული სიტყვიდან „ტრაპეზა“, რაც მაგიდას ნიშნავს) საქმიანობა საკმაოდ პრიმიტიული იყო. ტრაპეზიტები ხალხმრავალ ადგილებში განსაკუთრებულ მაგიდებთან ისხდნენ და მათი ძირითადი საქმიანობა სხვადასხვა ქვეყნისა და ქალაქის მონეტების გადაცვლა იყო, მაგრამ თანდათან სხვა ოპერაციების განხორციელებაც დაიწყეს და ამ ოპერაციების მოცულობაც იზრდებოდა. ასეთი ტიპის ოპერაციებში შედიოდა ანაბრების მიღება, საშემნახველო საქმე, სესხების გაცემა. ყველა ოპერაცია სპეციალურ სავაჭრო ნიგნებში ფიქსირდებოდა და აღირიცხებოდა. ამ პროცესების ახალ საფეხურად შეიძლება ჩაითვალოს ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ეგვიპტეში, ქალაქ ალექსანდრიაში „სამეფო ბანკების“ ცენტრალური ბანკის მსგავსი ინსტიტუტის შექმნა. „სამეფო ბანკებს“ ბერძნები მართავდნენ და მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი სახელმწიფო ხაზინასთან. მათი განყოფილებები ფუნქციონირებდა ქვეყნის ყველა ადმინისტრაციულ ცენტრში. მთელი ეს საბანკო ქსელი სარგებლობდა ქვეყანაში საბანკო ოპერაციების წარმოების მონოპოლიის უფლებით, რის გამოც იგი ასრულებდა სახელმწიფო ხაზინის ყველა ფუნქციასაც.

ტრაპეზიტების პროფესიის წარმოშობას, ყოველივე ზემოაღნიშნულთან ერთად, სახელმწიფოებრივი და საკაცობრიო მნიშვნელობა ჰქონდა, ვინაიდან იგი პირდაპირ იყო დაკავშირებული საგარეო ვაჭრობის განვითარებასთან.

საბანკო საქმე ძველ რომში ჩამოყალიბდა ბერძნულის მსგავსად და ანალო-

გით ჩვენს წელთაღრიცხვამდე III საუკუნეში. აქ ბანკირებს „მენსარიებს“ უწოდებდნენ (ლათინური სიტყვიდან *mensa* – მაგიდა). როგორც წესი, ეს მაგიდები იდგა ხალხმრავალ, ხმაურიან ადგილებზე – ფორუმებსა და ქალაქის მთავარ მოედნებზე. გარდა არსებული ოპერაციებისა, რომელი „ბანკირები“ ორგანიზებას უწევდნენ აუქციონების ჩატარებას. აუქციონებზე იყიდებოდა საკუთარი და სხვა ბანკების დაგირავებული ქონება საკომისიოს მიღების სანაცვლოდ.

ტრაპეზიტებიც და მენსარებიც, როგორც ზარაფები, ძირითადად დაკავებული იყვნენ მონეტების გადაცვლით და „ბანკირების შორეულ წინაპრებად“ შეიძლება ჩაითვალოს, თუმცა, თავისთავად გაცვლითი ოპერაციები სასაქონლო გაცვლას ასახავს და რეალური საკრედიტო საფუძველი ჯერ არ აქვს. ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია იმის გახსენება, რომ საშემნახველო ოპერაციები, რომლებიც ბევრად უფრო ძველია, უფრო მეტადაა მიახლოებული საკრედიტო დაწესებულების არსსა და შინაარსთან.

რომი თანდათან იქცა იმდროინდელი სამყაროს ფინანსურ ცენტრად და, ბუნებრივია, ამას სამართლებრივი რეგულირება სჭირდებოდა. ნელ-ნელა იქმნება და იხვეწება საბანკო და საკრედიტო სამართალი. ამ ნორმების შესაბამისად, რომაული ბანკები, რომლებიც სპეციალიზდებოდნენ ფულის გაცვლაში, იწოდებოდნენ „ნუმულიარებად“ და მათ საკრედიტო ოპერაციების წარმოების უფლება ეძლეოდათ. თავის მხრივ, „არენტარიებმა“, რომლებიც სპეციალიზდებოდნენ საკრედიტო ოპერაციებში, მიიღეს უფლება, გადახდებში შუამავლობის საფუძველზე გაეცათ კრედიტები თავიანთ კლიენტებზე.

მეორე ეტაპი: ანტიკური ხანიდან პირველი საბანკო დაწესებულების შექმნამდე

ამ ეტაპს უკავშირდება სიტყვა „ბანკის“ დაბადება, რომლის განმარტება კიდევ უფრო ბუნდოვანს ხდის ჩვენს წარმოდგენებს საკრედიტო ინსტიტუტების წარმოშობაზე. სიტყვა „ბანკი“ წარმოიშვა იტალიური სიტყვისაგან *banco*, რომელიც მაგიდას აღნიშნავს. ამ „საბანკო მაგიდებზე“, იტალიურ ქალაქ-სახელმწიფოების ცენტრალურ მოედნებზე, მეტად დინამიკური და ჩვეთვის საინტერესო პროცესები ვითარდებოდა. იმ დროისათვის სავაჭროდ გამოყენებული იყო მონეტების მეტად მრავალფეროვანი სახეობები, რომელთა მოჭრას (თანამედროვე ტერმინოლოგიით – „ემისიას“) ახორციელებდნენ სახელმწიფოები, ცალკეული ქალაქები და კერძო პირებიც კი. ბუნებრივია, მონეტების ბეჭდვის არანაირი ერთიანი სისტემა არ არსებობდა. გაცხოველებული ყიდვა-გაყიდვის დროს მიმოქცევაში იყო სხვადასხვა ფორმისა და ღირებულების მონეტა, ხშირად მათი რეალური ღირებულება ნომინალურზე დაბალი იყო. ასეთ პირობებში საჭირო იყო ისეთი ადამიანები, რომლებიც ერკვეოდნენ მონეტების მრავალფეროვნებაში, შეეძლოთ მათი შეფასება და გარკვეულ რჩევებსაც იძლეოდნენ მათი გაცვლის შესახებ. ამ „მონეტების გადამცვლელების“ სპეციალური „საბანკო მაგიდები“ განთავსებული იყო ხალხმრავალ სავაჭრო ადგილებში და მომხმარებელი მათ ნამდვილად არ აკლდათ. იმის გათვალისწინებით, რომ X-XI საუკუნეებში იტალია (თავისი ქალაქ-სახელმწიფოებით) მსოფლიო ვაჭრობის ცენტრი იყო, ცხადია, ბანკირები ხდებოდნენ სავაჭრო ოპერაციების აუცილებელი მონაწილეები.

ამავდროულად, აღნიშნული პერიოდისათვის, დასავლეთ ევროპაში მზარდი ფულადი მიმოქცევა ნაღდი ფულის მწვავე დეფიციტს განიცდიდა. ცნობილია, რომ ლითონური ფული საგარეო ვაჭრობაში უფრო ადრე გამოჩნდა, ჯერ

კიდევ მაშინ, როცა ქალაქების ბაზრებში ნატურალური გაცვლა ხდებოდა. ახალი მონეტების დამზადება ძვირფასი ლითონების მოპოვების შეზღუდულობის გამო მიზერული იყო, ხოლო არსებული ლითონური ფული თითქმის მთლიანად საგარეო ვაჭრობაში მონაწილეობდა და ვაჭრების ხელში იყო თავმოყრილი. ამას ისიც ემატებოდა, რომ საგარეო ვაჭრობაში ჩადებული ფულის ბრუნვის სიჩქარე მეტად ნელი, ხოლო თვითონ საქმე – მეტად რისკიანი იყო. ქვეყნებისა და ქალაქების შიდა საჭიროებისათვის ნაღდი ფულის მიზერული ნაწილი „რჩებოდა“. ამის საპირისპიროდ ფეოდალებისა და მოქალაქეების მხრიდან მასზე მოთხოვნა იზრდებოდა. ნაღდი ფულის უკმარისობა განაპირობებდა იმას, რომ იგი მეტად „ძვირი ღირდა“ და მევახშეობა ყვაოდა. ბუნებრივი იყო, რომ ბევრი გამდიდრებული ვაჭარი, რომელთა ხელში დაგროვდა დიდი ოდენობით ლითონური ფული, ასაკში შესვლის შემდეგ წყვეტდა სარფიან, მაგრამ მეტად რთულ და რისკიან საქმეს და მევახშეობას იწყებდა. ამ ადამიანებმა „აღმოაჩინეს“, რომ მევახშეობა საგარეო ვაჭრობასთან შედარებით უფრო სარფიანი, სწრაფი და ნაკლებრისკიანი იყო, ამასთან, გაჩნდნენ მუდმივი კლიენტები – ფეოდალები, რომლებიც, თავის მხრივ, ვალის გასტუმრებას ახალი ომებით და გადასახადების გაზრდით ახდენდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდის ბანკირების ძირითადი საქმიანობა ისევ ფულით ვაჭრობა, საშემნახველო საქმე და მევახშეობა იყო, თანდათან საინტერესო მოვლენებმა იწყეს განვითარება. ევროპაში სხვა ქალაქში ან ქვეყანაში ფულის გადატანის მაგივრად დაიწყეს უნაღდო ანგარიშსწორების პრაქტიკის შემოღება – ეს იყო მარტივი სათამასუქო ოპერაციები – როცა წერილობითი განკარგულების საფუძველზე მესამე პირი გადასცემდა წერილის წარმდგენს მასში მითითებულ თანხას.

საბანკო პრაქტიკა სწრაფად ვითარდებოდა მთელ იტალიაში, განსაკუთრებით დიდ სავაჭრო ცენტრებში – ვენეციაში, გენუასა და ფლორენციაში. შემდეგ პერიოდში იმავე პროცესების განვითარება იწყება საფრანგეთში, ინგლისსა და ჰოლანდიაში. აღნიშნულმა ტენდენციებმა თვალსაჩინო გახადა, რომ ნაღდი ფულის სიმცირე, მევახშეებისა და ზარაფების მიერ თავიანთი მდგომარეობის ბოროტად გამოყენების მზარდი ტენდენცია ცვლილებებს ითხოვდა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის პასუხი იყო ევროპის ზოგიერთი ქალაქის ხელისუფალთა მიერ საზოგადოებრივი ბანკების შექმნის გადაწყვეტილება. ამას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამაც, რომ თანდათან ბანკირების ხელში აკუმულირდებოდა იმ სავაჭრო კლასის მთელი ნაღდი ფული, რომელმაც ერთმანეთში ნაღდი ფულით ანგარიშსწორების ჩანაცვლება დაიწყეს უნაღდო ანგარიშსწორებით. ვაჭართა შორის ანგარიშსწორებისათვის, ნაცვლად ნაღდი ფულით გადახდისა, ხდებოდა ფულის „გადატანა“ მოვალის ანგარიშიდან კრედიტორის ანგარიშზე, ბანკირის წიგნში წერილის საფუძველზე. ამ ოპერაციებმა მიიღო „ჟირო ბრუნვების“ სახელწოდება (იტალიური სიტყვიდან „ჟირო“ – „მიმოქცევა“, „ბრუნვა“).

ასე იშვა 1156 წელს პირველი საზოგადოებრივი ჟირო-ბანკი „მონტენევა“ და ამ პერიოდიდან იწყება საბანკო პრაქტიკის გრძელი გზა ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთი დარგიდან მის უმნიშვნელოვანეს ელემენტამდე, თუმცა, აქამდე ჯერ კიდევ შორი მანძილი იყო გასავლელი.

ეს პერიოდი ასევე ხასიათდება იმით, რომ იწყება საკულტო დანესებულებების, როგორც ფინანსური ცენტრების, როლის შემცირება და თანდათანობით მინიმუმამდე დასვლა, თუმცა, ისინი ჯერ კიდევ დიდ როლს ასრულებენ.

ამის კარგი მაგალითია ტამპლიერთა ორდენი, რომელიც ცნობილი იყო თავისი ფინანსურად ძლიერი მონასტრებით. ტამპლიერების განთქმული წესიერება ფულად ოპერაციებში და ბუღალტერიის კარგი ორგანიზება ხელს უწყობდა ფულის მიმოქცევის გაადვილებას. უკვე XIV საუკუნეში ტამპლიერთა ორდენი დაახლოებით 20 000 რაინდს აერთიანებდა და მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი სწორედ ფულადი ოპერაციებით იყო დაკავებული. შუა საუკუნეებში კათოლიკური ეკლესია ზოგადად და სხვა რელიგიური ორდენებიც არ იდგნენ განზე საბანკო პრაქტიკისაგან. როგორც წესი, კერძო მევახშეები სასულიერო პირების მხარდაჭერით სარგებლობდნენ.

მესამე ეტაპი: XIII-XVII საუკუნეები (ჟირო-ბანკების, ანუ საზოგადოებრივი ბანკების ხანა)

ზოგადად, იმ დროისათვის ყველაზე გავლენიანი იყო კათოლიკურ ეკლესიასთან, განსაკუთრებით მის ხელმძღვანელობასთან დაკავშირებული ბანკები – კურები. საყოველთაოდ ცნობილია მედიჩების დინასტიის ბანკი ფლორენციაში, რომლის მთავარ კანტორას 16 ფილიალი ჰქონდა ისეთ ქალაქებში, როგორებიცაა: პარიზი, ლონდონი, ლიონი, ბრიუგე, რომი, ვენეცია, გენუა, ნეაპოლი. მედიჩების მთავარი კანტორა ახორციელებდა ფულად გზავნილებს, რომელთაც მისი ყველა ფილიალი ანალდებდა. მაშინ ცნობილი იყო ფრაზა „მედიჩების სავაჭრო სახლი ანალდებს თანხას დედამიწის ნებისმიერ კუთხეში გზავნილების წარდგენისას“. თუმცა, ეს პერიოდი ცნობილია იმით, რომ იქმნება საზოგადოებრივი ბანკები. XII საუკუნის ბოლოს, პირველი ვენეციური ბანკის დაარსების შემდეგ, საბანკო საქმე სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება მთელ იტალიაში, საზოგადოებრივი ბანკები იქმნება ასევე გენუაში, ფლორენციაში. პირველ ხანებში ბანკს მართავდნენ ქალაქის ხელისუფალთა მიერ დანიშნული ჩინოვნიკები, მაგრამ მალე ისინი კერძო ბანკირებმა შეცვალეს. ასეთი ბანკები თავდაპირველად მონოპოლიით სარგებლობდნენ, ვინაიდან კერძო პირებს ეკრძალებოდათ საბანკო საქმიანობა. მეტად ცნობილი და გავლენიანი იყო გენუის წმ. გიორგის სახელობის ბანკი, რომელიც რამდენიმე რეორგანიზების შემდეგ საბოლოო სახით 1407 წელს ჩამოყალიბდა.

მსგავსი ტიპის ბანკები თანდათან ევროპის სხვა ისეთ ქალაქებშიც ჩნდება, როგორებიცაა: მილანი, ნეაპოლი, ბარსელონა. ცოტა მოგვიანებით, XVII საუკუნეში, საზოგადოებრივი ბანკები იქმნება ჰოლანდიაში, ინგლისში, გერმანიასა და შვედეთში. მაგალითად, ჰოლანდიის მთავრობა, ადგილობრივი ბანკირების არაკეთილსინდისიერებიდან გამომდინარე, აარსებს ამსტერდამის საზოგადოებრივ ბანკს ქალაქის გარანტიით. 1619 წელს ამსტერდამის მაგალითზე და იმავე მიზეზებიდან გამომდინარე, ასევე ქალაქის გარანტიით, ჰამბრუგში იქმნება საზოგადოებრივი ჟირო-ბანკი. ამ ბანკების ფუნქციები ორი სახეობის ოპერაციით შემოიფარგლებოდა: პირველი, ეს იყო ფულის შესანახავად მიღება, რაც უსაფრთხოების მოთხოვნებით იყო განპირობებული და, მეორე, ვაჭართა კლასი იყენებდა თავის ანგარიშებს კონტრაგენტებთან უნაღდო ანგარიშსწორებისათვის (თუ, რა თქმა უნდა, მათ ამავე ბანკში ჰქონდათ ანგარიში).

ამგვარად, თავდაპირველად ჟირო-ბანკები მხოლოდ ანაბრებს იღებდნენ და ამ ანაბრებით ოპერაციებს ახორციელებდნენ, რისთვისაც მათ მოქალაქეები გასამრჯელოს უხდიდნენ. ამ ანაბრების გამოყენება ბანკს საკუთარი ოპერაციებისათვის არ შეეძლო, თუმცა, მალე ეს პრაქტიკაც იცვლება, რითაც ხდება საბანკო საქმის კიდევ ერთ საფეხურზე ასვლა.

ბანკირებმა ხანგრძლივი დაკვირვების შემდეგ დაასკვნეს, რომ ანაბრების უკან გატანა ხდება გარკვეული პერიოდის გასვლის შემდეგ და, რაც მთავარია, ეს ეხება მხოლოდ ანაბრების მცირე ნაწილს, ანუ შესანახავად მიბარებული ფულის დიდი ნაწილი მუდმივად რჩებოდა ბანკში უმოძრაო კაპიტალის სახით. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში, როცა ვსაუბრობთ ფულზე, იგულისხმება მონეტები, ასევე სამკაულები და სხვა ძვირფასეულობა. ბანკირები მიხვდნენ, რომ ანაბრები, ანუ სხვისი ფული, დროებით მათ სარგებლობაში იყო გადმოსული და მისი გამოყენება შეიძლებოდა საბანკო ოპერაციების სანარმოებლად, უპირველეს ყოვლისა – მოკლევადიანი სესხების გასაცემად. ამის შემდეგ მკვიდრდება ტენდენცია, რომლის მიხედვითაც საბანკო დაწესებულებები აღარ ახდენენ მეანაბრებს თანხას ანაბრის შენახვისათვის, სამაგიეროდ, იკანონებდნენ ანაბრების სესხებად გამოყენების უფლებას. ამასთან, ბანკი საკუთარ თავზე იღებდა ვადიანი ანაბრის ვადის გასვლის შემდეგ, უვადო ანაბრისა კი – მოთხოვნისთანავე დაბრუნების ვალდებულებას. საბოლოო ჯამში, აღნიშნულმა ტენდენციამ მოიტანა ის შედეგი, რაც დღესაც არსებობს – ბანკები ფულს იხდიან მოზიდული დეპოზიტების სანაცვლოდ.

ამგვარად, მოხდა საბანკო საქმის მნიშვნელოვანი მეტამორფოზა – ყირობანკები გარდაიქმნა ე.წ. სადეპოზიტო ბანკებად, ანუ ფასეულობათა ყოფილი შემნახველები მოგვევლინნენ შუამავლებად თავისუფალი კაპიტალის მფლობელთა და ამ კაპიტალის მსურველთა შორის. ამასთან დაკავშირებით გაჩნდა კიდევ ერთი სიახლე. ბანკის მიერ გაცემული დოკუმენტი, რომლითაც იგი ადასტურებდა, რომ მიიღო გარკვეული თანხა შესანახავად და რომლის დაბრუნების ვალდებულებასაც იღებდა გარკვეული პერიოდის შემდეგ, ხდებოდა გადახდის საშუალება ვაჭრებს შორის გარიგებათა დადებისას. ეს ცნობები თანდათან გარდაიქმნა საბანკო ბილეთებად, ანუ ბანკნოტებად (**bank note**). თანდათან ასეთი ბილეთების გაცემა ბანკებმა წარმომდგენზეც დაიწყეს, ანუ ეს იყო ბანკის ვალდებულება გარკვეული თანხის განაღდებაზე საბანკო ბილეთის წარმომდგენი პირის წინაშე. მეანაბრეები ანაბრის სანაცვლოდ იღებდნენ საბანკო ბილეთს ანაბრის მთელი თანხისათვის და მისი წარდგენით ყოველთვის შეეძლოთ მოეთხოვათ ანაბარი ან მისი ნაწილი.

ამ პერიოდში ბანკირებმა კიდევ ერთი რამ „აღმოაჩინეს“ – შესაძლებელი გახდა საბანკო ბილეთების გამოშვება იმაზე მეტი თანხით, ვიდრე ანაბრები იყო მიღებული. ეს სიახლე უმნიშვნელოვანესი აღმოჩნდა საბანკო საქმის განვითარებისათვის, მან ბანკებს საბრუნავი სახსრების გაზრდის საშუალება მისცა, რამაც, თავის მხრივ, იმპულსი მისცა კრედიტის განვითარებას. თუმცა, ისიც სათქმელია, რომ ამით ასევე დაიბადა ბანკების ხელმძღვანელობის მხრიდან თავიანთი ახალი შესაძლებლობის ბოროტად გამოყენების რისკი.

მეოთხე ეტაპი: ბანკების მიერ მსოფლიოს „დაპყრობა“ (XVIII საუკუნე)

XVII საუკუნეში, ფაქტობრივად, ჩამოყალიბდა ის ობიექტური წინაპირობები, რომელთაც საფუძველი ჩაუყარეს ევროპაში საბანკო საქმიანობის ძირეულ ცვლილებებს და თვისობრივ განვითარებას, რისი რეალიზებაც მოხდა კიდევ XVIII საუკუნეში. საბანკო საქმე უნდა შერწყმოდა მანამდე არნახული მსოფლიო მეურნეობის გლობალიზაციის პროცესს. ეს იყო:

- დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შედეგად ახალი სასაქონლო ბაზრების წარმოქმნა;

- ევროპული სახელმწიფოების ნაციონალური და ეკონომიკური ინტერესებისა და პრეტენზიების გაჩენა;
- საწარმოო შესაძლებლობების ზრდა და ფინანსური კავშირების ინტერნაციონალიზაციის დასაწყისი.

ამავე მიმართულებით მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ ევროპაში ოქროსა და ვერცხლის კოლოსალური შემოდინების შედეგად იტალიური რესპუბლიკების ბანკების მონოპოლიას ეკონომიკის ფულით უზრუნველყოფაში საფუძველი გამოეცალა. ამ ფაქტმა მნიშვნელოვნად გაზარდა საბანკო საქმიანობის მასშტაბები.

საბანკო საქმის განვითარების ახალი ეტაპი უკავშირდება ინგლისს, რომელიც XVII საუკუნის ბოლოსათვის უკვე მსოფლიოს წამყვანი ინდუსტრიული ქვეყანა იყო. ინგლისში ისტორიულად პირველ ბანკირებად იუველირები (ოქრომჭედლები) მოგვევლინნენ. ინგლისში არსებული მაშინდელი პრაქტიკით, ფულის, ანუ ძვირფასი ლითონების მიბარება ხდებოდა იუველირებისათვის, რომელთაც ჰქონდათ სპეციალური საცავები მათ შესანახავად და სანაცვლოდ იძლეოდნენ ცნობას მიბარებული ფულის შესახებ. ეს „ცნობები“ გარკვეულწილად წარმოადგენდა ქალაქის ფულის ადრეულ ფორმას, ვინაიდან მალე დაიწყო მათი გაცვლა საქონელზე. შესანახავად მიბარებული ძვირფასი ლითონების ზოდების ან მონეტების შესახებ იუველირის მიერ გამოწერილი „ცნობების“ გამოყენებას გადახდის საშუალებად, საფუძვლად ედო ერთადერთი გარემოება – ნდობა, ანუ მისი მიმღები დარწმუნებული იყო, რომ ეს, ერთი შეხედვით, ფარატინა ფურცელი სრულად იყო უზრუნველყოფილი იმ ოდენობის ოქროთი, რომელზეც იყო გაცემული. აღნიშნული უზრუნველყოფდა იმას, რომ ამ ცნობების გაცვლა ოქროს მონეტებზე ნებისმიერ დროს შეიძლებოდა იუველირთან. ეს იყო მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ფულის ევოლუციის რთულ გზაზე – ადამიანებმა ფულის, როგორც მიმოქცევის საშუალებად, ძვირფასი ლითონების ნაცვლად, მათი უზრუნველყოფით გამოწერილი ხელნერილების გამოყენება დაიწყეს. ეს იყო საყოველთაო ნდობაზე დამყარებული ურთიერთობა, რომელმაც განსაზღვრა საბანკო საქმის შემდეგი განვითარება.

XVIII საუკუნის დასაწყისში ინგლისში გაჩნდა ბევრი ახალი ბანკი, რომელთა შორის უმთავრესი იყო 1694 წელს დაარსებული სააქციო ბანკი „ინგლისის ბანკი“ ბანკოტების ემისიის უფლებით. ამავ პერიოდს უკავშირდება უმნიშვნელოვანესი საგირავნო სამართალის შემოღება. ბანკებმა დაიწყეს სესხების გაცემა გირაოს უზრუნველყოფით, ხოლო სესხის ვადაში და სრულად დაუბრუნებლობის შემთხვევაში ბანკს შეეძლო დაგირავებული ქონების დასაკუთრება.

საბანკო პრაქტიკის განვითარების მე-4 ეტაპი ხასიათდება მნიშვნელოვანი სიახლეებით: გაჩნდა სპეციალიზებული ბანკები, რომლებიც სხვადასხვა ტიპის საქმიანობას ემსახურებოდნენ (მაგალითად, „პრუსიის საზღვაო ვაჭრობის ბანკი“); ფართო გაქანება მიეცა სადეპოზიტო ოპერაციებს. გაჩნდა ანაბრების სამი ძირითადი ტიპი: მოთხოვნამდე, ვადიანი და შემნახველი. კრედიტის გაიაფებამ მნიშვნელოვანი დარტყმა მიაყენა მევახშეობას. კიდევ ერთი განმასხვავებელი ნიშანი ამ ეტაპისა არის საემისიო ბანკების წარმოშობა, რაც პირველი ნაბიჯი იყო ცენტრალური ბანკების შექმნის გზაზე.

საბოლოოდ, **XIX** საუკუნის დასაწყისისათვის ბანკები უკვე ჩამოყალიბებული ინსტიტუტები არიან და მსოფლიო ეკონომიკური არენის უმნიშვნელოვანეს მოთამაშეებს წარმოადგენდნენ ფულადი კაპიტალის კონცენტრაციისა და ცენტრალიზაციის კვალობაზე.

მეხუთე ეტაპი: თანამედროვე ბანკინგი (XIX საუკუნიდან დღემდე)

XIX საუკუნის დასაწყისიდან დეპოზიტური ბანკები განსაკუთრებით განვითარდნენ და სრულყოფილი სახე მიიღეს ინგლისში, შოტლანდიაში, გერმანიაში, შვეიცარიაში და აშშ-ში. ასევე დაიწყო ბანკების მრავალფეროვანი და მრავალწახნაგოვანი განვითარება – გაჩნდა სპეციალიზებული ბანკები: იპოთეკური, სახალხო (ემსახურებოდა მოსახლეობას), ხელოსნების მომსახურე ბანკები, სასესხო სალაროები, შემნახველი სალაროები, ლომბარდები.

ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ცენტრალური ბანკების „მასობრივი“ წარმოშობა, ისინი მონოპოლიურად ასრულებდნენ ფულის ემისიის ფუნქციას. საფრანგეთში ცენტრალური ბანკი შეიქმნა ნაპოლეონის მმართველობისას, 1800 წელს.

ნამყვან და განვითარებულ ქვეყნებში ბანკების რაოდენობა სულ უფრო იზრდებოდა და თანდათან ყალიბდებოდა სრულფასოვანი ეროვნული საბანკო სისტემები, რომლებიც მოიცავდა ცენტრალურ ბანკს, უნივერსალურ და სპეციალიზებულ ბანკებს. ფართოვდებოდა საბანკო ოპერაციების არეალი, გაჩნდა ლიზინგი, ფაქტორინგი, ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით და ა.შ. თანდათან საფუძველი ეყრება ფინანსურ იმპერიებს.

ბანკების უსაზღვროდ გაზრდილი როლის ტიპური მაგალითი უკვე იმდროინდელ სამყაროში არის როტშილდების ფინანსური იმპერია, რომლის გავლენა უზარმაზარი იყო. ნაპოლეონის წინააღმდეგ მოკავშირეების ომის დროს როტშილდებს პროცენტური სესხის მისაღებად თორმეტი სახელმწიფოს მთავრობამ მიმართა, ხოლო ომის დასრულებისას გამარჯვებული სახელმწიფოების საერთო ვალმა როტშილდების იმპერიისადმი უკვე 70 მლნ ფუნტ სტერლინგს გადააჭარბა, რაც იმ დროისათვის ასტრონომიულ თანხას შეადგენდა. როგორც მაშინ ხუმრობდნენ, „ევროპაში ექვსი დიდი სახელმწიფოა: დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, რუსეთი, ავსტრია-უნგრეთის იმპერია, პრუსია და როტშილდები“.

XIX საუკუნის დასასრულიდან იწყება მონოპოლისტური კაპიტალიზმის ეტაპი, რაც ბუნებრივია აისახა საბანკო კაპიტალზეც. ამ პერიოდში იქმნება ის საბანკო გიგანტები, რომლებიც დღესაც უდიდეს როლს თამაშობენ გლობალურ ფინანსურ სამყაროში, მაგალითად, 1877 წელს – „ნიუ იორკის ჩეიზის ნაციონალური ბანკი“, რომელიც 1955 წელს საბოლოოდ ჩამოყალიბდა, როგორც „ჩეიზ მანჰეტენ ბანკი“ (**Chase Manhattan Bank**) აშშ-ში, 1870 წელს – „დიოჩე ბანკი“ (**Deutsche Bank**) და „კომერცბანკი“ (**Commerzbank**), ხოლო 1872 წელს – „დრეზდნერ ბანკი“ (**Dresdner Bank**) გერმანიაში, 1880 წელს – „ფუჯი ბანკი“ (**Fuji Bank**) იაპონიაში და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, ბანკებმა თავიანთი განვითარების რთული და საინტერესო გზა განვლეს და დღევანდელი ეკონომიკა და ადამიანთა ყოველდღიური ცხოვრება უკვე წარმოუდგენელია მათ გარეშე. ბანკები ყოველი ჩვენგანის ცხოვრების ნაწილი გახდა. ისინი უზრუნველყოფენ ეკონომიკის სიცოცხლისუნარიანობას და ეს ყველაფერი ჩვეულებრივი, რიგითი ადამიანების თვალწინ ხდება.